

Vedran Dukovski

Državni arhiv u Pazinu

Vladimira Nazora 3, HR-52000 Pazin

vedrandukovski@gmail.com

Društvene i gospodarske prilike u kotaru Pazin tijekom vojne uprave u Istri 1945. – 1947.

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper

UDK 930.85:332.1](497.571)"1945/1947"

DOI 10.32728/h2024.05

Primljeno | Received: 1. X. 2024.

Izvadak

Rad se bavi problematikom poslijeratne obnove u kotaru Pazin te prati društveno-političke i gospodarske procese koji su na to utjecali, kao i proces infrastrukturne i društvene obnove. Kotar Pazin je tijekom Drugoga svjetskog rata pretrpio značajne ljudske gubitke i golemu materijalnu štetu. Gotovo sva industrijska i obrtnička postrojenja bila su uništena i opljačkana, a velik broj sela bio je spaljen i razoren. U takvoj situaciji mirnodopska obnova društvenoga i gospodarskoga stanja u kotaru bila je velik izazov vlastima. Osim što se vlast morala prilagoditi mirnodopskim okolnostima i zahtjevima rada, morala je to učiniti vrlo brzo da bi stanovništvu osigurala osnovne životne uvjete. Otegotna okolnost bila je nedostatak radne snage, stručnjaka i resursa. Obnova je ovisila o planovima viših civilnih i vojnih vlasti koje su sredstva dodjeljivale prema važnosti pojedinih industrija, što nije ostavljalo previše prostora za brži i samostalni oporavak kotara Pazin. Korišteno arhivsko gradivo koje se odnosi na kotar Pazin u razdoblju 1945. – 1947. fragmentarno je sačuvano, što otežava istraživanje i rekonstrukciju događaja i procesa.

Excerpt

This paper addresses the issue of postwar reconstruction in the District of Pazin and analyzes the socio-political and economic processes that influenced it, as well as the process of infrastructural and social renewal. The District of Pazin suffered significant human losses and extensive material damage during the Second World War. Nearly all industrial and craft facilities were destroyed and looted, and a large number of villages were burned and devastated. In such circumstances, peacetime reconstruction of social and economic conditions in the district posed a major challenge for the authorities. In addition to adapting to peacetime conditions and the demands of regular governance, the authorities had to act quickly to provide

the population with basic living conditions. A further complication was the lack of labor, skilled professionals, and resources. Reconstruction depended on the plans of higher civil and military authorities, who allocated resources based on the importance of individual industries. This left little room for the District of Pazin to recover more quickly or independently. The archival material about the District of Pazin 1945–1947 has been only partially preserved. This hinders research and the reconstruction of events and processes.

Ključne riječi: Istra, Zona B, kotar Pazin, Kotarski narodni odbor Pazin, obnova gospodarstva, društvene prilike

Key words: Istria, Zone B, District of Pazin, District People's Committee of Pazin, economic reconstruction, social conditions

Uvod

U radu je riječ o društvenim i gospodarskim prilikama u kotaru Pazin tijekom postojanja Zone B Julijske krajine pod upravom Vojne uprave Jugoslavenske armije za Julijsku krajinu, Istru, Rijeku i Slovensko primorje (dalje: VUJA) 1945. – 1947. godine. Korišteni su dosad uglavnom neobjavljeni dokumenti fondova Državnoga arhiva u Pazinu, koji sadrže građu vezanu uz rad Kotarskoga narodnog odbora (dalje: KNO) Pazin i u nešto manjoj mjeri uz rad Oblasnoga narodnog odbora za Istru (dalje: ONOI), kao nadređenoga tijela. Cilj je rada predstaviti i objasniti društvene, gospodarske i političke razloge spore društvene i gospodarske obnove kotara Pazin te procese i načine na koje su se kotarska vlast i stanovništvo snalazili ne bi li popravili životne uvjete. Istraživanje i rekonstrukciju poslijeratnih društvenih i gospodarskih prilika u kotaru Pazin otežava fragmentarna sačuvanost i nesređenost arhivskoga gradiva koje se odnosi na kotar Pazin u razdoblju 1945. – 1947. godine. Fond „HR-DAPA-87, Narodni odbor općine Pazin, 1945-1955“ osnovno je sređen i sadrži vrlo malo gradiva prednika, odnosno gradiva KNO-a Pazin koji je djelovao od 1945. do 1947. godine. Usto, nemoguće je odrediti gdje se nalazi gradivo Mjesnoga i Gradskoga NO-a Pazin i je li uopće sačuvano. Zbog toga su istraživanje i rekonstrukcija društveno-političkih zbivanja u kotaru Pazin izvršeni najvećim djelom prema izvještajima pronađenima unutar fonda „HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru, 1945-1947“ i prema zapisnicima i spisima sačuvanima u fondu „HR-DAPA-87, Narodni odbor općine Pazin, 1945-1955“. Određeni dio gradiva u korištenim fondo-

vima nedostaje, tako da su neki podaci nepotpuni. Ponajviše se to odnosi na statističke podatke za pojedine godine. Tome pridonosi i činjenica da sama tijela vlasti u određenim razdobljima nisu redovito i točno vodila svoje evidencije. U fondovima je najviše sačuvanoga gradiva iz 1946., malo manje je gradiva iz 1945., dok je jako malo sačuvanoga gradiva iz 1947. godine.

Opće političko, društveno i gospodarsko stanje u hrvatskom dijelu Istre i kotaru Pazin neposredno nakon rata

Po završetku Drugoga svjetskog rata, talijanska regija Julijska krajina podijeljena je na dvije vojne okupacijske zone. Zonom A Julijske krajine upravljala je Saveznička vojna uprava i obuhvaćala je gradove Trst sa širom okolicom, Goricu i Pulu s užom okolicom. Zonom B Julijske krajine koja je obuhvaćala hrvatsku Istru, Slovensko primorje i grad Rijeku s užom okolicom upravljala je VUJA.¹

Vojna uprava u Zoni B vlast je dijelila s civilnim organima vlasti, odnosno s Pokrajinskim narodnim odborom za Slovensko primorje i Trst na području Slovenskoga primorja, Oblasnim narodnim odborom za Istru (dalje: ONOI) na području hrvatske Istre i Gradskim narodnim odborom Rijeka na području grada Rijeka s užom okolicom. Manjim upravnim jedinicama, kotarima i gradovima upravljali su kotarski i gradski narodni odbori pa je tako civilnu vlast u kotaru Pazin obnašao Kotarski narodni odbor Pazin (dalje: KNO Pazin).²

Poratne gospodarske i društvene prilike u Istri bile su teške. Vladali su glad, bolesti, opća neimaština, nedostatak stručnih kadrova, radne snage i sirovina.³ Nemogućnost brze prilagodbe na mirnodopske gospodarske i društvene izazove, uz nedostatak stručnoga kadra, značajno su utjecali na obnovu gospodarstva, ali i na svakodnevni život stanovništva. Industrijska proizvodnja bila je zaustavljena, a infrastruktura uglavnom uništena. U tom je smislu i kotar Pazin imao vrlo male mogućnosti samostalne obnove.⁴

1 Mario Mikolić, *Istra 1941 – 1947*, Zagreb 2003., 370; Deborah Rogoznica, *Iz kapitalizma v socializem: Gospodarstvo cone B Svobodnega tržiškega ozemlja 1947-1954*, Kopar 2011., 101-104; „Naredba Vrhovnog komandanta Jugoslavenske armije o uspostavi vojne uprave u Istri, gradu Rijeci i Slovenskom Primorju“, *Glas Istre*, 54, Pula, 26. lipnja 1945.

2 Patricija Žužić, „Teritorijalno-administrativni ustroj na području današnje Istarske županije od 1945. do 1990.“ (dalje: „Teritorijalno-administrativni ustroj“), *Vjesnik istarskog arhiva*, 14-16, 2007.-2009., 191, 195-196.

3 Darko Dukovski, *Rat i mir istarski: model povijesne prijelomnice (1943. – 1955.)* (dalje: *Rat i mir*), Pula 2001., 182-186.

4 Državni arhiv u Pazinu (dalje: DAPA), HR-DAPA-79, Oblasni narodni odbor za Istru (dalje: ONOI), 1945-1947, kut. 402, Spisi po sadržaju (1945), Stanje obrta, industrije i rudarstva na području Oblasnog N.O.O. za Istru; isto, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji KNOO Pazin; isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946).

Obnova gospodarstva Istre odvijala se prema načelu industrijskoga potencijala i prema društvenom značaju. Sredstva za obnovu točno određenih postrojenja namjenski su dodjeljivana kotarima i to slijedom prema važnosti i društvenim prioritetima. Zbog svojega gospodarsko-društvenog značaja, na prvome su mjestu bili Ugljenokopi „Raša“, dok su na drugome mjestu bili industrija za preradu i konzerviranje ribe te manja brodogradilišta u Rovinju, Umagu, Cresu i Lošinj. Tvornice cementa i kolarske radionice u kotaru Labin, tvornice cigle u Cerovlju i Borutu (kotar Pazin), kao i obrt kotara Poreč i Vodnjan bili su tek na trećem mjestu. Svi ostali kotari koji nisu imali industriju i obrt kojima su mogli značajnije pomoći razvoju i obnovi infrastrukture u Istri bili su na četvrtom mjestu, a sredstva su dobivali posljednji, i to ako bi što ostalo nakon raspodjele. Istovremeno s procesom obnove industrije obnavljala se i gradila nova infrastruktura, neophodna za normalizaciju života stanovništva. Neiskusna nova vlast nije mogla računati s podacima iz prijašnjega razdoblja zato što su se oni nalazili u središnjicama poduzeća izvan Zone B.⁵

Obnovu na području hrvatske Istre zajedno su, kao najviša tijela vojne i civilne vlasti, provodili VUJA i ONOI preko svojih građevinskih odjela, a financirana je sredstvima VUJA-e i Federativne Narodne Republike Jugoslavije (dalje: FNRJ). Osim namjenskim kreditima, obnova spaljenih i srušenih sela i gradova manjim je dijelom financirana i iz Fonda za obnovu stradalih sela i gradova u Zoni B. Fond je sredstva osiguravao od naplaćenih kazni i zaplijenjene robe krijumčara, međutim riječ je o simboličnim i nedostatnim novčanim sredstvima.⁶

Opskrbljenost stanovništva hranom, odjećom i obućom u cijeloj je Istri bila problematična i nedostatna. Posljedica je to ratnih rekvizicija, racionalizacije prehrane, nepostojanja stabilnoga tržišta te nedostatnih zaliha i nemogućnosti proizvodnje dovoljnih količina hrane. Velike suše tijekom ljeta 1945. i 1946. uništile su ljetine i osušile zemlju do te mjere da se nije mogla obrađivati, a posljedično su primorale seljačko stanovništvo na klanje stoke. Ukupni urod pšenice na području Istre bio je približno za 50 % manji nego prijašnjih godina.⁷ Problem u procesu nabave hrane stvarao je i nedostatak prijevoznih sred-

5 Vedran Dukovski, *Vojna uprava jugoslavenske armije i gospodarske prilike u hrvatskome dijelu Istre 1945. – 1947.* (dalje: *Vojna uprava*), doktorski rad, Zagreb 2023., 99-100, 105.

6 Isto, 102.

7 Urod pšenice tih je godina u kotaru Buje bio 60 %, u kotarima Buzet, Motovun i Žminj 50 %, u kotarima Pazin i Tinjan 40 %, u kotarima Poreč i Vodnjan 35 %, a u kotarima Labin i Čepić 30 % manji. Isto, 188, bilj. 1041.

stava, ali i uništena komunikacijska infrastruktura. Zbog nemogućnosti samostalno proizvodnje dostatnih količina hrane, Istra je ovisila o vanjskoj pomoći. Pomoć u hrani, odjeći i obući stanovništvo je dobivalo preko UNRRA-e⁸ i FNRJ. Pristigla pomoć bila je nedostatna i neredovita, a kada bi stigla, bilo je potrebno određeno vrijeme da se razdijeli stanovništvu. Slična situacija bila je i s nabavkom odjeće i obuće, bez obzira na česte akcije prikupljanja odjevnih predmeta od kojih je dio stizao iz dijaspore. Tijekom zime 1945. vlasti su svojim zalihama mogle osigurati manje od 40 % potrebne odjeće i obuće za stanovništvo. S druge pak strane, odjeća i obuća koju su slale UNRRA i Jugoslavija često je bila stara, iznošena, neprikladnoga kroja ili jako loše kvalitete.⁹

U tom kontekstu nužno je osvrnuti se na specifične opće društveno-gospodarske prilike koje su vladale na području KNO-a Pazin. Tijekom Drugoga svjetskog rata stanovništvo na području kotara Pazin pretrpjelo je značajne materijalne i ljudske gubitke. U razdoblju nakon kapitulacije Italije, u akcijama pacifikacije Istre (protupartizanske borbe) na području kotara Pazin ubijeno je 1313 osoba od ukupno 5802 ubijenih na području cijele Istre (bez Pule). Uhićeno je 2213 od ukupno 14.867 ljudi. Mučeno je, silovano, ranjavano, zlostavljano ili osakaćeno 686 od ukupno 4364 osoba. U logore i na prisilni rad izvan mjesta boravišta odvedeno je 2047 od ukupno 21.509 ljudi. Spaljeno je i uništeno 630 od ukupno 5595 kuća. Oduzeto je 664 komada sitne i 309 komada krupne stoke te je opljačkano i uništeno 78 raznih industrijskih pogona i obrtničkih radnji, od kojih su najznačajnije bile ciglane u Cerovlju i Borutu te pilana.¹⁰

Problemi administrativno-upravnoga preustrojavanja i funkcioniranja kotarske vlasti

Prema popisu stanovništva s kraja 1945., u kotaru Pazin živjelo je 30.336 stanovnika, od kojih 29.104 Hrvata, 53 Slovenca, troje Srba, 1112 Talijana, 10 pripadnika drugih narodnosti i 54 nacionalno neopredijeljenih stanovnika.¹¹ Prema podacima iz rujna 1946., u kotaru je živjelo 29.752 stanovnika,

8 UNRRA – *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* (Uprava Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu).

9 Dukovski, *Vojna uprava*, 137, 187-190, 193.

10 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 631, Statistički prikazi komisije za ratnu štetu, Komisija za ratne zločine; isto, kut. 21a, Kotarski narodni odbor (dalje: KNO) Pazin izvještaji (1946), Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika; Dukovski, *Vojna uprava*, 49.

11 Josip Roglić (ur.), *Cadastre National de l'Istrie*, Zagreb 1946., 560-562.

od kojih 28.576 Hrvata, 1112 Talijana, 10 pripadnika drugih narodnosti i 54 nacionalno neopredijeljenih stanovnika. Početkom 1947. zabilježen je veći porast stanovništva i tada je u kotaru obitavalo 38.254 stanovnika, prije svega kao rezultat administrativnoga preustrojstva kotara.¹²

U rujnu 1945. kotar Pazin brojio je 28 mjesnih narodnih odbora (dalje: MNO), da bi se do rujna 1946. njihov broj povećao na 129. Povećanje broja MNO-a povezano je s potrebom smanjenja njihove teritorijalne nadležnosti i administrativnoga aparata. Navodno je teritorijalno smanjivanje MNO-a, uz povećanje njihova broja, trebalo omogućiti odbornicima da budu u stalnom kontaktu sa stanovništvom. Teoretski su manji odbori zapošljavali manje administrativnoga osoblja, ali ako se uzme u obzir da se njihov broj povećao za 460 % onda se ne može govoriti o uspješnom smanjenju administrativnoga aparata.¹³ Sam tajnik KNO-a Pazin navodi da je povećanje broja MNO-a dovelo do povećanja broja njihovih članova.¹⁴

Zbog ekonomskih razloga i lakšega upravljanja tim područjem, ONOI je tijekom lipnja i srpnja 1945. proveo administrativni preustroj Istre, čime je broj kotara sa 16 smanjen na 10.¹⁵ Preustroj je proveden tako da su manji kotari priključeni većima, odnosno onima prema kojima je gravitiralo stanovništvo. Kotaru Pazin pripojen je dio kotara Tinjan i dio kotara Čepić.¹⁶ Stanovništvo kotara Čepić još je sredinom svibnja 1945., kada se saznalo da će biti provedena reorganizacija, tražilo da ih se pripoji kotaru Pazin kojemu su gravitirali.¹⁷ U prosincu 1945. gradski narodni odbori (dalje: GNO) su odlukom ONOI-ja izuzeti iz nadležnosti kotara, odnosno KNO-a, i stavljeni pod direktnu nadležnost ONOI-ja te su djelovali neovisno o kotaru unutar kojega su se formalno nalazili. Prema mišljenju ONOI-ja time se trebao potaknuti pravilniji razvoj GNO-a, posebno po pitanju odnosa Hrvata i Talijana.¹⁸

12 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 628, Upravna podjela KNO i GNO Pazin (1946).

13 Isto, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, dok. br. 3186 (18. rujna 1945.); isto, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik skupštine sa svim predsjednicima i tajnicima mjesnih NO-a s područja kotara Pazin (22. rujna 1945.); isto, kut. 628, Upravna podjela KNO i GNO Pazin (1946).

14 Isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

15 Dukovski, *Vojna uprava*, 78.

16 Kotar Tinjan tada je podijeljen između kotara Kanfanar, Pazin i Poreč, a kotar Čepić između kotara Labin i Pazin. Žužić, „Teritorijalno-administrativni ustroj“, 197, 201.

17 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, dok. br. 1280 (22. svibnja 1945.).

18 Isto, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik prve kotarske narodne skupštine kotara Pazin (16. prosinca 1945.); isto, kut. 389, Okružnice (1945-1946), Odluka Izvršnog odbora ONOI-a kojom gradovi Pazin i Poreč direktno spadaju pod ONOI, a ne pod KNO-e (22. prosinca 1945.).

Istovremeno s izuzećem GNO-a Pazin, kotaru Pazin pridodana je općina Boljun koja je dotada bila u sastavu kotara Kras.¹⁹ U kolovozu 1946. rasformiran je kotar Kanfanar te je cijelo područje Žminjštine sa Svetim Matejom i Svetim Ivancem pripojeno kotaru Pazin. Tijekom 1947. rasformiran je i kotar Motovun te je dio teritorija (istočno od Luga) također pripojen kotaru Pazin.²⁰

U prvim mjesecima nakon rata, kotarska administracija nove narodne vlasti nije najbolje funkcionirala, što je razumljivo s obzirom na to da je bilo potrebno određeno vrijeme prilagodbe na rad u mirnodopskim uvjetima. Usto, većina službenika nije bila kvalificirana za poslove koje su obavljali, a morali su obavljati i poslove koji nisu bili u domeni njihova radnoga mjesta. Pročelnici odjela tako su u nedostatku kadrova obavljali poslove referenata i činovnika, pa nisu stizali ispuniti vlastite obveze. To je rezultiralo kaosom i kašnjenjem administrativnih poslova. Zastoji administrativnih poslova pridonijeli su pojedini MNO-i koji su sve svoje upravne predmete, čak i one najjednostavnije, prosljeđivali KNO-u na rješavanje jer ih nisu znali sami riješiti.²¹ Poseban primjer nesposobnosti i neznanja u radu pokazao je tajnik KNO-a Pazin. On je u svojem radu, prije no što je smijenjen, napravio toliko pogrešaka da je Odjel unutrašnjih poslova ONOI-ja otvorio istragu njegova rada, optužujući ga za namjernu sabotazu. S druge strane, teško stanje u pojedinim odjelima dodatno su pogoršavali loši međuljudski odnosi i nedovoljan broj zaposlenika. Tako je primjerice Financijski odjel KNO-a, uz nedostatak stručnih kadrova, patio od nedovoljnoga broja zaposlenika. To je izravno utjecalo na rad Odjela, posebice u nadzoru nad trošarinama, sprječavanju nezakonite trgovine i krijumčarenja te radu trgovina. Premda se u izvještajima spominje minimalni napredak u vođenju kotarskih odjela tijekom rujna 1945., ne navode se konkretni primjeri napretka, kao ni odjeli koji su ga ostvarili.²² Stvarni organizacijski napredak osjetio se tek u drugoj polovici 1946. kada je Financijski odjel počeo raspolagati većim sredstvima, što je u konačnici pomoglo i ostalim odjelima da postanu funkcionalni.²³

19 Isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika.

20 Žužić, „Teritorijalno-administrativni ustroj“, 206–207; DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945–1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik dvadesete sjednice Kotarskog NO-a Pazin (5. kolovoza 1946.).

21 DAPA, HR-DAPA 79, ONOI, 1945–1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, dok. br. 3186 (18. rujna 1945.); isto, Zapisnik skupštine sa svim predsjednicima i tajnicima mjesnih NO-a s područja kotara Pazin (22. rujna 1945.).

22 DAPA, HR-DAPA 79, ONOI, 1945–1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik druge sjednice IO KNO Pazin (25. listopada 1945.); isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik pete sjednice IO KNO Pazin (27. ožujka 1946.).

23 Isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946).

Osnutkom pazinske podružnice Gospodarske banke za Istru, Rijeku i Slovensko primorje, tijekom prve polovice 1946., financijsko poslovanje trebalo je biti olakšano s obzirom na to da su sve isplate, po nalogu financijskoga odjela ONOI-ja, trebale ići preko banke, a ne kao dotad preko KNO-a Pazin. Međutim, i pored toga isprva su se znali događati određeni zastoji zbog sporosti administracije da bi tek sredinom svibnja 1946. bili zadovoljeni osnovni uvjeti.²⁴

Prihodi kotara značajno su povećani nakon uvođenja viših poreza, taksi i trošarina početkom 1946. godine.²⁵ Odjel trgovine i opskrbe tek je početkom 1946. uvidio i počeo ispravljati nepravilnosti oko vođenja i usklađivanja evidencija i statističkih podataka. U uvjetima kroničnoga nedostatka živih namirnica u cijeloj Zoni B, zadaća nabavke dovoljnih količina hrane za stanovništvo kotara bila je nemoguća bez pravilnoga vođenja evidencija i statistike. Opet je isprika za nemogućnost, ovoga puta, vođenja nadzora nad potrošačkim iskaznicama nađena u nedostatku stručnih kadrova.²⁶

Jedan od glavnih nedostataka u radu odjela KNO-a Pazin bilo je slabo i nepotpuno poznavanje odredbi, uredbi, naredbi i ostalih pravnih akata koje su izdavali VUJA i ONOI. Vodstvo KNO-a Pazin smatralo je da se pojedini pročelnici i službenici nisu ni potrudili proučiti važeće pravne akte potrebne za neometano i pravilno djelovanje njihovih odjela. Neupućenost službenika u nadležnosti njihovih odjela rezultirala je sporim rješavanjem predmeta i slanjem stranaka „od ureda do ureda“ i nespornostima zbog pogrešnoga tumačenja uputstava.²⁷ Do nepravilnosti u radu i nespornostima oko tumačenja uredbi dolazilo je i zbog toga što su pojedini referenti KNO-a mjesnim i seoskim NO-ima slali doslovne prijepise raznih akata, onako kako bi ih primili s viših razina vlasti, bez komentara i prilagodbe stanovništvu koje je loše poznavalo ili nije poznavalo hrvatski jezik.²⁸

Postojanje raznih komisija unutar odjela također je usporavalo rad, s obzirom na to da su se trebale sastati, proučiti problem i dati svoje mišljenje prije donošenja konkretnih odluka na sjednicama KNO-a Pazin, a tek nakon toga su poduzimane određene mjere. Krajem 1946. postojale su četiri glavne komisije, i to: Privredna savjetodavna komisija, Financijska savjetodavna komisija, Pro-

24 Isto, kut. 21a, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika; isto, Zapisnik sedme sjednice IO KNO Pazin; isto, Zapisnik devete sjednice IO KNO Pazin (13. svibnja 1946.).

25 Isto, Zapisnik petnaeste sjednice IO KNO Pazin (1. srpnja 1946.).

26 Isto, Zapisnik četvrte sjednice IO KNO Pazin (1. veljače 1946.).

27 Na istom mj.

28 Isto, Zapisnik treće sjednice IO KNO Pazin (12. siječnja 1946.).

svjetna savjetodavna komisija i Socijalno-zdravstvena savjetodavna komisija, a uz njih i druge ne toliko značajne komisije.²⁹ Nastanak glomaznoga administrativnog aparata i s time povezana birokratizacija vlasti nisu specifični samo za KNO Pazin nego je to bila pojava na čitavom području i u samom ONOI-ju.³⁰

Problem nestručnosti kadrova primjećuje se na svim razinama civilne vlasti i to u čitavoj Istri, pa tako KNO Pazin nije bio iznimka. Ovaj se problem vezuje uz praksu da su se često na određene vodeće pozicije u upravi i administraciji postavljale osobe prema političkim podobnostima i ratnim zaslugama, kao i njihovi članovi obitelji, neovisno o njihovim sposobnostima, stručnosti i obrazovanju. Ovakav stav ne treba čuditi s obzirom na to da su Edvard Kardelj (potpredsjednik jugoslavenske vlade), Miloš Žanko (ministar kulture i prosvjete Narodne Republike Hrvatske), kao i drugi istaknuti članovi partije i NOP-a isticali da je politička podobnost važnija od stručnoga znanja.³¹ Iako svjesni kadrovskih problema, odnosno nestručnih i nesposobnih službenika, vodstvo KNO-a nije ih moglo tek tako smijeniti jer ih nije imao tko zamijeniti. Najbolji primjer je slučaj referenta za kriminal pri Upravnom odjelu KNO-a Pazin. Uz njegovo ime stoji bilješka: „Referent kriminala je nevješt u svojem poslu i ne može samostalno raditi. Moralo bi se naći jednog istražitelja“.³² Gotovo tri mjeseca poslije u izvještaju stoji: „Šef kriminala nije smijenjen jer još nije nadjen drugi, niti se još moglo naći jednog sposobnog istražitelja“.³³ Problem je bio kroničan i nije se mogao brzo riješiti. Ipak, do kraja listopada 1946. je zbog nedoraslosti poslovima smijenjen gotovo čitav kadar Upravnoga odjela KNO-a Pazin, nakon čega se popravila disciplina i učinkovitost obavljanja službe u redovima Narodne milicije.³⁴

Nedisiplina i neprofesionalno ponašanje pojedinaca bili su temama na gotovo svim sjednicama KNO-a Pazin.³⁵ Problem je posebice došao do izražaja početkom 1946., tijekom priprema za dolazak Međusavezničke komisije za razgraničenje Jugoslavije i Italije. Službenici su tada bili raspoređeni na

29 Isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.); DAPA, HR-DAPA-87, Narodni odbor kotara Pazin (dalje: NOK Pazin), 1945-1955, kut. 2, Zapisnici IO KNO-a (1947).

30 Sabrina Petra Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimacije 1918. – 2005.* (dalje: *Tri Jugoslavije*), Zagreb 2009., 225.

31 Ramet, *Tri Jugoslavije*, 86; Katarina Spehnyak, „Prosvjetno-kulturna politika u Hrvatskoj 1945-48.“, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: *ČSP*), 25, 1, 1993., 75.

32 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik trinaeste sjednice IO KNO Pazin (17. lipnja 1946.); isto, Zapisnik četvrte sjednice IO KNO Pazin (1. veljače 1946.).

33 Isto, Zapisnik pete sjednice IO KNO Pazin (27. ožujka 1946.).

34 Isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

35 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin; isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946).

razne druge poslove u sklopu priprema i nije bilo moguće u dovoljnoj mjeri kontrolirati i nadzirati njihov rad, što su pojedinci iskoristili. Da bi se stalo na kraj neodgovornom ponašanju, osnovan je, krajem ožujka 1946., Disciplinski sud.³⁶ Pitanje discipline i odgovornosti vlasti su shvaćale vrlo ozbiljno, prvenstveno jer su nebriga, nemar i bahatost odbornika prema strankama podsjećali stanovništvo na prethodnu vlast, što je i politički bilo neprihvatljivo. Zbog toga je odlučeno da će svi oni koji se ne budu pridržavali normi ponašanja prema poslu i prema strankama biti izvedeni pred Disciplinski sud i kažnjeni.³⁷

Premda je tijekom 1947. u organizacijskom smislu KNO Pazin mnogo bolje funkcionirao, i dalje su se povremeno javljali već spomenuti nedostaci. Primjerice, u rujnu 1947. Izvršni odbor KNO-a Pazin, kao i Odjel unutarnjih poslova, nisu imali zaposlenoga nijednog pravnika jer ih jednostavno nije bilo. Usto, često se događalo da pojedini službenici iz odjela budu premješteni bez znanja i suglasnosti KNO-a i bez adekvatne zamjene, stoga ne treba čuditi što su se često donosila nepravilna i zakonski neosnovana rješenja.³⁸

Vodstva kotara Pazin i ONOI-ja znala su vrlo precizno detektirati probleme i nedostatke. Na sjednicama su vrlo detaljno analizirali probleme na svim poljima i donosili rješenja za svaki pojedini slučaj. Unatoč tome, gotovo svaki put provedba dogovorenoga bi izostala ili je kasnila. Razlog tomu bili su nemar, neupućenost ili nestručnost niže rangiranih službenika, kao i doslovno shvaćanje centralizacije vlasti i čekanje na odobrenje ONOI-ja.³⁹

Pojedinim službenicima bilo je jasno da se ne treba stalno oslanjati na pomoć i čekati odobrenja pa su predlagali da kotar sam pokuša skrbiti za siromašne obitelji i obnavljati porušene i spaljene kuće na svom području. U tom je smislu predloženo da se koriste vlastitim sredstvima te da se organiziraju sabirne akcije kako bi se prikupio materijal za obnovu kuća.⁴⁰

Izgradnja i obnova infrastrukture

Tijekom ljeta i jeseni 1945. kotarskoj je vlasti prioritet bila izgradnja i sanacija porušenih i oštećenih kuća da bi stanovništvo imalo gdje prezimiti. Unatoč

36 Isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik pete sjednice IO KNO Pazin (27. ožujka 1946.).

37 Isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

38 DAPA, HR-DAPA-87, NOK Pazin, 1945-1955, kut. 2, Zapisnici IO KNO-a (1947), Zapisnik dvadeset i prve sjednice IO KNO-a Pazin (18. rujna 1947.).

39 Isto, kut. 2, Zapisnici IO KNO-a (1947). (Na više mjesta u izvještajima KNO Pazin 1947.).

40 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik šeste sjednice IO KNO Pazin.

želji vlasti da se plan što prije provede, postojale su određene zapreke. Prije svega nedostajalo je radnika, stručnjaka koji bi rukovodili radovima, financijskih sredstava i materijala. Građevinski odjel KNO-a Pazin do sredine siječnja 1946. uopće nije imao referenta koji bi vodio poslove oko obnove srušenih i spaljenih kuća. Najprije je trebalo prikupiti podatke o srušenim i spaljenim kućama, a tek onda izraditi planove i troškovnike koje je trebalo poslati Građevinskom odjelu ONOI-ja na odobrenje. Prema tome, Građevinski odjel ONOI-ja, o kojemu je u potpunosti ovisila obnova kotara, donosio je konačnu odluku o opravdanosti potraživanja i dodjeljivao je određena sredstva.⁴¹ Dodijeljeni materijal nije bio besplatan te ga je stanovništvo, kao i KNO, moralo platiti jer u suprotnome nisu mogli dobiti nove količine materijala. Tako je 1946. gotovo polovina budžeta Građevinskoga odjela utrošena na plaćanje dugova iz 1945., a radovi su stajali jer su ovisili o dodijeljenim kreditima koje nisu mogli dobiti dok ne podmire sve dugove.⁴² Do prosinca 1945. u kotaru Pazin obnovljeno je ili iznova podignuto devet mostova, 23 kuće i osposobljeno je 28 škola. U lipnju 1946. napravljen je plan prema kojemu je do kraja godine trebala biti obnovljena još 21 kuća i četiri škole, ali im je odobren kredit za obnovu 19 kuća i četiri škole. S obzirom na to da je u cijelom kotaru Pazin bilo 630 uništenih kuća, može se zaključiti da je obnova, čak i uz pomoć Građevinskoga odjela ONOI-ja, bila vrlo spora. Nedostatak financijskih sredstava doveo je do otpuštanja određenoga broja radnika koje nisu mogli isplatiti.⁴³ Na sporu obnovu utjecale su i neke nepravilnosti pri raspodjeli materijala za obnovu jer su ga nerijetko dobivali oni kojima nije bio potreban, dok su potrebiti ostajali zakinuti.⁴⁴ Zabilježene su i nezakonite radnje prodaje građevinskoga materijala za osobnu korist u kojoj su sudjelovali pojedini referenti Građevinskoga odjela KNO-a Pazin. Iako su sankcionirani raznim kaznama i gubitkom radnoga mjesta, njihovo je ponašanje svakako utjecalo na negativan stav stanovništva prema vlasti.⁴⁵

41 Isto, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik prve kotarske narodne skupštine kotara Pazin (16. prosinca 1945.); isto, kut. 21a, Izvještaji po KNO-ima i GNO-ima (1946), Izvještaji KNO Pazin, Izvještaj druge sjednice IO KNO Pazin (4. siječnja 1946.).

42 Isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik pete sjednice IO KNO Pazin (27. ožujka 1946.).

43 Isto, Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika; isto, Zapisnik jedanaeste sjednice IO KNO Pazin (3. lipnja 1946.); isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

44 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik druge sjednice IO KNO-a Pazin (25. listopada 1945.).

45 Isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik treće sjednice IO KNO Pazin (12. siječnja 1946.).

Razvoj i obnova gospodarstva

Razvoj i obnova gospodarstva kotara Pazin nisu se provodili samostalno nego su bili dijelom centralizirane planske obnove gospodarstva Istre koju je provodio ONOI. Najvažniji segment svih planova obnove i razvoja gospodarstva bila je povezanost s procesom industrijalizacije. Usto što je sve planove KNO-a trebao odobriti Građevinski odjel ONOI-ja, postojala je i opća kategorizacija prema važnosti industrije. Prema toj kategorizaciji, ONOI je najvažnija industrijska postrojenja kotara Pazin, ciglane u Cerovlju i Borutu, svrstao na treće mjesto. Iako je prinos i značaj ciglana za obnovu porušenih kuća i infrastrukture bio značajan i nezamjenjiv, one nisu zapošljavale velik broj radnika niti su ostvarivale veliku izvoznu dobit, zbog čega su bile slabije kategorizirane. Ipak, obnova ciglana i njihove proizvodnje bila je brza, tako da su već tijekom jeseni 1945. obje započele s radom. Ciglana u Cerovlju tada je zapošljavala samo jedanaest od predratnih pedeset radnika, a investicijski plan s kraja 1945. predviđao je da će do sredine travnja 1946. ciglana biti osposobljena za rad punim kapacitetom. Ostvarenje plana ipak je prolongirano za otprilike šest mjeseci, odnosno do početka 1947. kada je ciglana čak i povećala proizvodne kapacitete u odnosu na talijansko razdoblje. Ciglana u Borutu bila je najveća u Istri, ali je tijekom rata bila teško oštećena, a njezini strojevi odneseni. Od maksimalnih 60, koliko ih je bilo zaposleno u vrijeme talijanske vlasti, potkraj 1945. zapošljavala je tek dvanaest radnika. Tijekom 1946. ciglana je obnovljena i osposobljena za proizvodnju crjepova, opeke i žljebnjaka, a početkom 1947. zabilježila je značajno povećanje proizvodnoga kapaciteta u odnosu na prijašnje razdoblje. Potkraj veljače 1947. te su dvije ciglane na inicijativu ONOI-ja ujedinjene kroz novoosnovano državno poduzeće „Ciglane Cerovlje i Borut“.⁴⁶

Radovi na obnovi dovršeni su godinama nakon prestanka postojanja vojne uprave u Istri. U razdoblju 1945. – 1947. obnova i izgradnja svedeni su na minimum potreba samoodrživosti postrojenja, dok su privatni objekti obnavljani, zbog navedenih razloga, vrlo sporo.⁴⁷

U srpnju 1946. KNO Pazin uključio se u tromjesečno „takmičenje za priključenje Jugoslaviji“. Stanovništvo je u ovoj akciji moglo sudjelovati dobrovoljnim novčanim prilozima za obnovu zemlje i pomoć radnicima Pule (koji

46 Dukovski, *Vojna uprava*, 100, 106.

47 DAPA, HR-DAPA-87, NOK Pazin, 1945-1955, kut. 2, Zapisnici IO KNO-a (1947).

su se tada nalazili u štrajku) te dobrovoljnim radom.⁴⁸ Dobrovoljnim radom smanjeni su opći troškovi obnove, a usto su uposleni i nezaposleni radnici.⁴⁹

Socijalna pomoć i skrb za potrebite – primjer „društvene obnove“

Značajni ljudski gubici tijekom Drugoga svjetskog rata, kao i ranjavanja i odvođenje stanovništva u koncentracijske logore, ostavili su traga u poslijeratnom razdoblju. Velik broj obitelji ostao je bez hranitelja, trebalo je skrbiti za invalide, siročad, djecu iz siromašnih obitelji, starce i sve ostale za rad nesposobne ljude.⁵⁰

Da bi omogućila nešto bolje životne uvjete, kotarska je vlast najprije morala organizirati kvalitetnije pružanje socijalne pomoći obiteljima stradalima u ratu i demobiliziranim borcima NOP-a.⁵¹ Međutim, osmišljene socijalne politike u tom razdoblju u Istri nije bilo, pa tako ni u KNO-u Pazin. Riječ je o improvizaciji „socijalne politike“ koja se svodila na socijalnu pomoć u novcu, hrani, odjeći i obući potrebitima, a potom i izgradnju domova za siromašnu i nezbrinutu djecu te siročad. Tek sredinom 1947. naziru se prvi pokušaji oblikovanja socijalne politike koja je imala stvarno financijsko i materijalno uporište.

U kotaru Pazin je početkom 1946. bilo više od 1000 obitelji žrtava rata i ratne siročadi, preko 500 ratnih udovica i 400 kategoriziranih „neopskrbljenih obitelji“ boraca kojima je bila potrebna pomoć. Usporedbe radi, u cijeloj Istri bilo je 6300 (65 %) obitelji koje su primale razne pomoći, od kojih su 2199 činile neopskrbljene obitelji hranitelja živih, palih ili nestalih boraca, kao i obitelji žrtava fašističkoga terora. Usto, bilo je više od 2000 djece kojima je bila potrebna socijalna pomoć. U kotaru Pazin, uz neopskrbljene obitelji i siročad, trebalo je skrbiti o 150 umirovljenika te o 600 potrebitih osoba bez ikakva prihoda koje su primale pomoć. Slanje pomoći ovim skupinama bilo je gotovo nemoguće s obzirom na nedostatak financijskih sredstava.⁵² Nemogućnost KNO-a da stanovništvu osigura prihode urodila je općim nezadovoljstvom, s obzirom na to da primatelji pomoći nisu imali novca za preuzimanje hrane

48 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik petnaeste sjednice IO KNO Pazin (1. srpnja 1946.).

49 Dukovski, *Vojna uprava*, 56.

50 Isto, 20, 206-207.

51 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik skupštine sa svim predsjednicima i tajnicima mjesnih NO-a s područja kotara Pazin (22. rujna 1945.).

52 Isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika; Dukovski, *Vojna uprava*, 206-208.

koja im je pripadala.⁵³ Iako je Socijalni odjel kotara trebao skrbiti o potrebitima na svojem području, dio „krivice“ zasigurno je snosio i ONOI koji je trebao osigurati potrebna sredstva. Za pomoć neopskrbljenim obiteljima od 1. siječnja 1946. počeli su provoditi „Uredbu o davanju Narodne pomoći“. S obzirom na financijsku situaciju, ali i stanje s prehrambenim namirnicama i odjevnim predmetima na području Zone B, očito ni ONOI nije bio u mogućnosti na vrijeme osigurati sva potrebna sredstva u dovoljnim količinama.⁵⁴

Skrb o siročadi i siromašnoj djeci vodili su i civilna vlast i Crkva, prema vlastitim mogućnostima. U Pazinu su postojala dva dječja doma. Crkveni, u kojemu je zbrinuto tridesetak djece i koji su vodile časne sestre. „Državni“ je dom imao puno slabije uvjete i mnogo više korisnika, s obzirom na to da je početkom 1946. još uvijek bio zajednički dom za djecu i starije osobe. Usto, problem je bio pronaći zgradu koja bi smještajnim kapacitetom odgovarala potrebama korisnika doma. S obzirom na velik broj nezbrinute djece i staraca, u dom su najprije bili smješteni najsiromašniji.⁵⁵ O crkvenom domu i njihovim uvjetima nema puno informacija, izuzev da je „sve u redu“. U „državnom“ je domu najveći problem bila opskrba štíćenika hranom i prenapučenost. Uz kronični nedostatak namirnica, problem je nastao i zbog nesporazuma kotarskoga i oblasnoga Socijalnog odjela koji su si međusobno prebacivali odgovornost za opskrbu doma hranom. U kotaru su pokušali doskočiti problemu tako što su korisnicima doma podijelili potrošačke iskaznice, kao i ostatku stanovništva, ali u trgovinama nije uvijek bilo dovoljno hrane. Problem je donekle riješen kada je njihova prehrana spala na kotarski Odjel trgovine i opskrbe, koji je prvoga dana u mjesecu svim štíćenicima doma trebao odjednom izdavati mjesečnu količinu najosnovnijih namirnica.⁵⁶

Početkom 1946. pitanje opskrbljenosti stanovništva još uvijek nije bilo riješeno i predstavljalo je priličan izazov vlastima. Prije svega nedostajalo je statističkih podataka prema kojima bi se izradio plan opskrbe stanovništva, a u nedostatku hrane za tekući mjesec koristili su se zalihama predviđenima za idući, što je ponovno dovodilo do manjka.⁵⁷ Probleme u pravovremenoj i

53 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik šeste sjednice IO KNO Pazin.

54 Dukovski, *Vojna uprava*, 187, 192-195, 206.

55 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik druge sjednice IO KNO-a Pazin (25. listopada 1945.); isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik treće sjednice IO KNO Pazin (12. siječnja 1946.).

56 Isto, kut. 21a, Izvještaji po KNO-ima i GNO-ima (1946), Izvještaji KNO Pazin, Izvještaj druge sjednice IO KNO Pazin (4. siječnja 1946.).

57 Isto, KNO Pazin izvještaji (1946).

dostatnoj podjeli hrane stvarala je i glomaznost administrativnoga aparata. Iskaznice za hranu dodjeljivao je KNO na temelju podataka koje su mu slali seoski i mjesni NO-i pa se često događalo da su iskaznice za hranu dobivali i oni kojima pomoć nije bila potrebna.⁵⁸ Opskrbu stanovništva otežavale su i nezakonite radnje raspodjele hrane unutar Odjela trgovine i opskrbe KNO-a Pazin. Jedan od primjera je slučaj kada su pročelnik i referent kotarskoga Odjela trgovine i opskrbe sa skladištarima i radnicima skladišta podijelili 26 kg sira koji nije bio uveden u knjige primitaka hrane. U tom slučaju Izvršni odbor KNO-a Pazin kaznio je sve sudionike novčanim kaznama, a pročelnika je uz novčanu kaznu i otpustio iz službe.⁵⁹ Usto, njihov slučaj naknadno je preuzeo kotarski sud koji im je sudio za djelo sabotaže.⁶⁰

Izvan sustava socijalne zaštite iz nepoznatoga je razloga ostao velik broj starijega stanovništva koji su, da bi preživjeli, bili primorani prositi po Pazinu i okolnim selima kako bi došli do hrane. Da bi se i njima pomoglo, određeno je krajem kolovoza 1946. da se oni koji mogu zbrinu kod njihovih obitelji, dok se ostalima dodjeljivala socijalna pomoć ili ih se smjestilo u starački dom.⁶¹ U tom je slučaju KNO djelovao vrlo brzo i učinkovito jer je do kraja listopada 1946., prema njihovim navodima, ostalo svega nekoliko staraca i djece koji su trebali biti smješteni u staračke, odnosno dječje domove. Unatoč velikom trudu KNO-a, ipak je nedostajalo kapaciteta za smještanje svih potrebitih staraca u domove i kuće.⁶² Situacija nije bila mnogo bolja ni za one koji su bili u sustavu socijalne zaštite. Zbog nedostatnih financijskih sredstava, Socijalni odjel nije bio u mogućnosti redovito isplaćivati mirovine.⁶³

Zdravstvena skrb

Stanje opće neimaštine i loših higijenskih uvjeta dovelo je do širenja epidemija raznih bolesti, prije svega tifusa i svraba. Samo u kotaru Pazin bilo je krajem listopada 1945. oko 800 oboljelih od tifusa. Krajem 1945. osposobljena

58 Isto, Zapisnik pete sjednice IO KNO Pazin (27. ožujka 1946.).

59 Isto, Izvještaji po KNO-ima i GNO-ima (1946), Izvještaji KNO Pazin, Izvještaj druge sjednice IO KNO Pazin (4. siječnja 1946.).

60 Isto, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika.

61 Isto, Zapisnik dvadeset i prve sjednice IO Kotarskog NOO Pazin (21. kolovoza 1946.).

62 Isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.); isto, Zapisnik dvadeset i treće sjednice IO KNO Pazin (4. rujna 1946.).

63 Isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika; isto, Zapisnik pete sjednice IO KNO Pazin (27. ožujka 1946.); isto, Zapisnik šeste sjednice IO KNO Pazin.

je bolnička zgrada, ali s nedostatnim osobljem, kapacitetom i opremom.⁶⁴ Posljedice nedovoljne higijene i neimaštine osjećale su se i krajem 1946., s obzirom na velik broj bolesne i iznemogle djece i mladih. U svrhu poboljšanja zdravstvenih uvjeta planom za 1947. bila je predviđena izgradnja antituberkuloznoga dispanzera u Pazinu, bolnice u Boljunu te zdravstvenih stanica u Tinjanu, Žminju, Pićnu, Cerovlju i Grimaldi. Bilo je predviđeno i da će svaka zdravstvena stanica imati po jednu primalju. Zbog raznih poteškoća, provedba ovoga plana je kasnila i on nije izvršen u zadanom roku.⁶⁵ Značajnu ulogu u borbi s raznim zarazama i bolestima imalo je higijensko osvještavanje seoskoga stanovništva koje je još uvijek imalo „pred vratima ili pred prozorima kuća gnjojnice, zahode i djubrišta“, koji su kao takvi bili uzročnici raznih bolesti. Također je važna stavka bila i održavanje osobne higijene, pogotovo kod djece, kao i bacanje smeća dalje od cisterni s pitkom vodom te održavanje čistih staja. Potreba vlasti da stanovništvu, posebice seoskom, ukaže na ove probleme dovoljno govori o njihovim higijenskim navikama koje nisu bile posljedica ratnih zbivanja.⁶⁶ Problem je bio i što sredinom 1946., ali ni tijekom 1947. nisu sva sela imala vodovod i električnu energiju, no čini se da su ih svi plaćali. Tek se za 1947. uzelo u razmatranje da struju i vodu plaćaju samo oni koji ih troše.⁶⁷

Zdravstveni problem u kotaru Pazin bio je i nedostatak primalja. Problem je nastao prvenstveno zbog nemogućnosti njihova plaćanja. Kotar Pazin mogao je platiti samo jednu, što je bilo nedovoljno za potrebe čitavoga kotara. Zbog toga je odlučeno da će ženama koje primaju socijalnu pomoć primalje plaćati Socijalni odjel KNO-a Pazin, dok su ostale trebale snositi troškove same. U vrijeme talijanske uprave primalje su od općina dobivale plaću za pružanje pomoći siromašnim ženama, ali je u takvim slučajevima njihova usluga bila na znatno nižoj razini nego kada su pomagale ženama koje su same plaćale. Upravo zbog toga primalje su upozorene da svima pružaju jednaku skrb bez obzira tko ih plaća.⁶⁸

64 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik druge sjednice IO KNO Pazin (25. listopada 1945.); isto, Zapisnik prve kotarske narodne skupštine Kotara Pazin (16. prosinca 1945.).

65 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), referat tajnika; HR-DAPA-87, NOK Pazin, 1945-1955, kut. 2, Zapisnici IO KNO-a (1947), Zapisnik osamnaeste sjednice IO KNO Pazin (31. srpnja 1947.).

66 HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), referat tajnika.

67 Isto, Zapisnik dvadesete sjednice IO KNO Pazin (5. kolovoza 1946.).

68 Isto, Zapisnik treće sjednice IO KNO Pazin (12. siječnja 1946.).

Politički značaj kulture i problemi školstva

Grad Pazin je od 15. do 23. ožujka 1946. bio domaćin Međusavezničkoj komisiji za razgraničenje Jugoslavije i Italije. Zadaća Komisije bila je proučiti etnički sastav stanovništva i geografsko-ekonomske uvjete na području Julijske krajine da bi na temelju toga što pravednije odredili buduću granicu između Italije i Jugoslavije.⁶⁹ Za potrebe njihova posjeta ONOI je u suradnji s istarskim svećenstvom, prije svega sa Zborom svećenika Sv. Pavla za Istru, u zgradi biskupskoga sjemeništa u Pazinu priredio izložbu *Svjedočanstva o slavenstvu Istre*. Izložbu su osmislili, osigurali gradivo i postavili arhivist Ferdinand Hauptmann, povjesničar Branko Fučić i msgr. Božo Milanović.⁷⁰ Cilj izložbe bio je pokazati slavensku povijest Istre i njezina stanovništva koje treba pripasti Jugoslaviji, a ne Italiji. Zasluge za organizaciju izložbe, ali i dokazivanje slavenstva Istre svakako pripadaju svim istarskim svećenicima koji su u svojim župama čuvali razne isprave na glagoljici i hrvatskom jeziku. Izložbom se također željelo pokazati da je Pula najvažnije ekonomsko i industrijsko središte Istre bez kojega ostatak Istre ne može opstati.⁷¹ U prerađenom i dopunjenom izdanju izložba je za vrijeme trajanja Mirovne konferencije (29. srpnja – 15. listopada 1946.) prenesena u Pariz da bi se pokušalo pridobiti tamošnju javnost.⁷²

S pripremama stanovništva za dolazak Međusavezničke komisije za razgraničenje KNO Pazin započeo je sredinom veljače 1946. godine. Narodni zastupnici su u svojim izbornim jedinicama obavijestili stanovništvo o važnosti toga događaja. Nadalje uputili su stanovništvo da u svakom mjestu izabere po jednoga predstavnika koji će Komisiji iznijeti „želje naroda za priključenje Jugoslaviji, jer u protivnom slučaju da će radije svi izginuti, nego da ponovno dođu pod fašistički jaram“.⁷³ Politički značaj bio je toliki da je sve ostalo stavljeno po strani, čak i opskrba stanovništva hranom koja

69 Dukovski, *Rat i mir*, 173; Ivan Smoljan – Nikolina Rusac, „‘Živio Tito!’ Parole povodom dolaska Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istru 1946. godine“, u: *Komunisti i komunističke partije: politike, akcije, debate. Zbornik odabranih radova s Trećeg međunarodnog znanstvenog skupa Socijalizam na klupi*, ur. Igor Duda, Zagreb – Pula 2019., 163.

70 Markus Leideck, „Izveštaj Ferdinanda Hauptmanna o stanju arhiva na području Istre i Rijeke Oblasnom narodnom odboru za Istru“, *Arhivski vjesnik*, 58, 2015., 283; Tomislav Galović, „Fučićevi rani tekstovi“, *Studia lexicographica*, 3, 1-2, 2009., 88.

71 *Svjedočanstva o slavenstvu Istre*, katalog izložbe, Pazin 1946.; Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri. Knj. 2: 1883. – 1947.*, Pazin 2021., 705; isti, *Istra u dvadesetom stoljeću. Zabilješke i razmišljanja o proživljenom vremenu*, Pazin 2021., 526; Mate Krizman, „Nastanak, uloga i prestanak postojanja STT-a“, *Pazinski memorijal* (dalje: *PM*), 26-27, 2009., 371.

72 Dukovski, *Vojna uprava*, 64.

73 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine Kotara Pazin (17. veljače 1946.).

ionako nije dobro funkcionirala. Očito je da točna ruta i planovi kretanja Komisije nisu bili poznati pa je napatuk stanovništvu bio da svaka kuća i svaki prozor moraju biti okićeni zastavama i parolama za slučaj da Komisija prođe tim mjestom. Svima koji su bili protiv kićenja vlast je poručila „da su protiv naroda“, što je tada bila ozbiljna optužba. Preporuka stanovništvu bila je da na eventualna pitanja Komisije odgovaraju isključivo hrvatskim jezikom. Predlagalo se također da se iz hrvatskih sela uklone talijanski natpisi, da stanovništvo nosi trobojnice na prsima čak i kada idu na rad u polje. Nošenje trobojnice stalno i svugdje trebao je smanjiti mogućnost da ih posjet Komisije iznenadi, s obzirom na to da nisu znali kada će točno naići. Veća mjesta ove su zadaće prihvatila puno ažurnije nego selo koje je tradicionalno ostalo politički pasivnije.⁷⁴

Kultura je u tom razdoblju imala snažan ideološki značaj pa su kao takvi svi kulturni događaji nužno bili političkoga i nacionalnoga karaktera. To se zapaža u predstavama amaterske kazališne družine „Otokar Keršovani“ i brojnih manjih lokalnih amaterskih kulturno-umjetničkih skupina koje su se osnivale na Pazinštini. Jak politički i nacionalni naboj primjećuje se i na narodnim mitinzima. Školske su predstave počinjale i završavale pjevanjem himni, svečanih i revolucionarnih pjesama, kao i recitacijama kojima se veliča NOB i Josip Broz Tito. Otvarali su se narodni ili kulturni domovi i u najmanjim mjestima, od kojih većina nikad nije zaživjela. Međutim, tada je otvaranje narodnih ili kulturnih domova na neki način bila stvar prestiža i nacionalnoga opredjeljenja. Tijekom travnja 1946. na području pazinskoga kotara održano je niz priredbi školske mladeži po okolnim selima tijekom kojih su se otvarali narodni domovi, domovi kulture ili obnovljene škole.⁷⁵

Jedan od glavnih kulturno-društvenih, ali i političkih problema u Istri bilo je školstvo. U kulturnom i društveno-političkom smislu škole su imale zadaću opismenjavanja stanovništva, stvaranja obrazovanih i stručnih kadrova te podizanja nacionalne i kulturne svijesti radnika i seljaka.⁷⁶ O potrebi opismenjavanja govori činjenica da je početkom 1947. na području Istre bilo oko 37.000 analfabeta.⁷⁷ Da bi se obrazovali stručni poljoprivredni kadrovi, na temeljima nekadašnjih poljoprivrednih škola osnovane su Niža

74 Na istom mj.

75 Dukovski, *Rat i mir*, 295-297.

76 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika; Dukovski, *Vojna uprava*, 144.

77 Dukovski, *Vojna uprava*, 134.

poljoprivredna škola u Pazinu i Poljoprivredna škola u Poreču.⁷⁸ Za opće obrazovanje i stvaranje intelektualnoga sloja ponovno je otvorena Hrvatska realna gimnazija u Pazinu. Rješenje o njezinu ponovnom otvaranju izdao je Prosvjetni odjel ONOI-ja 29. listopada 1945.⁷⁹ Osim realne gimnazije, u Pazinu je djelovala i sjemenišna gimnazija.⁸⁰

Obnova školstva u Istri, pa tako i u kotaru Pazin, nije bila lagan zadatak. Školske zgrade mahom su bile uništene te je vladao kronični nedostatak učitelja i školskih knjiga na hrvatskome jeziku, kao i ostalih pomagala neophodnih za održavanje redovne nastave. U kotaru Pazin prve hrvatske škole počele su s radom tijekom svibnja 1945., i to u Pazinu, Bermu i Čerišnjevici, a do kraja 1945. otvorene su 34 hrvatske i jedna talijanska škola. U planu za 1946. bilo je otvaranje još 12 škola.⁸¹ Hrvatska gimnazija u Pazinu, u sklopu koje se nalazio i internat, započela je s radom 12. studenoga 1945., dok je internat otvoren 28. siječnja 1946.⁸² U školskoj godini 1945./1946. imala je četiri razreda s ukupno 144 učenika i 7 nastavnika, a u školskoj godini 1946./1947. bilo je 228 učenika i 11 nastavnika. Usporedbe radi, u talijanskoj gimnaziji i liceju (*Liceo Scientifico „Gian Rinaldo Carli“*) radilo je 8 nastavnika, a pohađalo ih je 114 učenika. Licej je po završetku školske godine 1945./1946. zbog maloga broja učenika zatvoren i preseljen u Rovinj.⁸³ Niža poljoprivredna škola u Pazinu s radom je započela u travnju 1946. i pohađalo ju je 26 učenika, od kojih je troje napustilo školu prije kraja školske godine koja je završila 20. rujna 1946. godine. Zbog nedostatka nastavnika, „opće obrazovne predmete“ te su godine predavali „stručni nastavnici poljoprivredne struke“. Nastavnici ove škole su uz nastavu držali i predavanja za ostale radnike škole, ali i po okolnim selima. S obzirom na to da je to bila trogodišnja škola, prvi obrazovani poljoprivrednici iz nje su izišli vjerojatno tijekom 1949.

78 Petar Šolić, „O radu poljoprivredne škole u Pazinu“ (dalje: „O radu poljoprivredne škole“), *PM*, 18, 1989., 99–100; Elena Poropat Pustijanac, *Polje znanja. Povijest porečke poljoprivredne znanosti i obrazovanja*, Poreč 2013.

79 Radovan Vlaketić, „Pazinska gimnazija od 1945. do 1956. godine“, u: *Hrvatska gimnazija u Pazinu 1899. – 1999.*, ur. Josip Šiklić, Pazin 1999., 165–166.

80 Stipan Trogrlić, *Mons. Božo Milanović istarski svećenik (1890. – 1980.)*, Zagreb 2011., 236.

81 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945–1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik prve kotarske narodne skupštine Kotara Pazin (16. prosinca 1945.); usporedi s: isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika.

82 Galiano Labinjan, „Pogled na životni put pazinske gimnazije (1899. do 1969.)“, u: *Spomen knjiga – 70 godina pazinske gimnazije 1899. – 1969.*, ur. Galiano Labinjan – Tugomil Ujčić, Pazin 1973., 10.

83 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945–1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice IO KNO Pazin (4. siječnja 1946.); isto, Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika; isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

ili 1950. godine.⁸⁴ Učenici prvoga razreda, tada jedinoga, u školskoj godini 1946./1947. slušali su sljedeće predmete: hrvatski ili srpski jezik, talijanski jezik, povijest, zemljopis, matematiku, kemiju, vinogradarstvo, voćarstvo, zoologiju, botaniku, higijenu, ratarstvo i stočarstvo.⁸⁵

Početak 1946. na području kotara Pazin još je uvijek bio veliki broj školskih zgrada neosposobljenih za nastavu. Nastavni proces bio je usporen ili onemogućen i zbog isprekidanoga održavanja nastave u pojedinim školama te čestih promjena i odlazaka nastavnoga kadra. Dio krivice bio je i na pojedinim učiteljima koji su nedovoljno savjesno podučavali, kasnili na nastavu ili su učenike prije puštali s nastave. Pokušaj rješenja toga problema bio je češće organiziranje savjetovanja za učitelje. Do nestašice obrazovnoga materijala dolazilo je i zbog nemara službenika kotarskoga Prosvjetnog odjela jer nisu na vrijeme distribuirali materijale koje im je slao ONOI. Smještaj seoskih učitelja također je bio veliki problem, a u pojedinim su slučajevima čitava sela izjavljivala da nemaju nijednu sobu na raspolaganju. Tijekom zime 1945./1946. u pojedinim se školama nastava održavala rjeđe ili uopće nije zbog nedostatka peći za grijanje i odjeće za djecu.⁸⁶ Nedostatak peći za grijanje propust je i odgovornost Građevinskoga odjela KNO-a Pazin. Njihova se izgradnja nije realizirala jer su inženjeri Građevinskoga odjela ONOI-ja, koji su trebali izraditi planove, bili na dopustu zbog praznika.⁸⁷ O kvaliteti nastave i mogućnostima također govori podatak da je početkom 1946. u 40 hrvatskih škola radilo 65 učitelja (41 stručni i 24 pomoćnih), a u talijanskoj školi troje, naspram 4000 učenika, koliko ih je ukupno pohađalo hrvatske i talijansku školu. Iz toga proizlazi da je na jednoga učitelja dolazilo otprilike 59 učenika. U manjim mjestima to je bio jedan učitelj za cijelu školu. Nakon rasformiranja kotara Kanfanar, kotaru Pazin pripojeno je još sedam škola. Krajem 1946. djelovale su tako 63 hrvatske škole s ukupno 72 nastavnika i 4306 učenika te jedna talijanska škola s četiri učitelja i 106 učenika.⁸⁸ Osim redovne školske nastave, na području kotara Pazin periodično su se održavali

84 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 309, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), Izvještaji, Godišnji izvještaj o radu Niže gospodarske škole Pazin kroz 1946. godinu (1. veljače 1947.).

85 Šolić, „O radu poljoprivredne škole“, 100.

86 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik četvrte sjednice IO KNO Pazin (1. veljače 1946.); isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

87 Isto, Zapisnik druge sjednice IO KNO Pazin (4. siječnja 1946.).

88 Isto, Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika; isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

analfabetски i općeobrazovni tečajevi za starije.⁸⁹ Tijekom 1946. za žene su se održavali tromjesečni domaćinski tečajevi za kuhanje, šivanje i krojenje te nekoliko kratkih tečajeva za konzerviranje voća i povrća.⁹⁰

Opći proces obnove i razvoja školstva u kotaru Pazin nije ovisio isključivo o kotarskoj vlasti nego u najvećoj mjeri o Prosvjetnom odjelu ONOI-ja. Oni su dodjeljivali sredstva za obnovu škola, nastavni materijal, raspoređivali učitelje po kotarima i slično. Na Prosvjetnom odjelu KNO-a Pazin bilo je samo za pobrinuti se da dodijeljena sredstva i materijali dođu do onih kojima su i namijenjeni te da od ONOI-ja traže ono što im je potrebno. Pročelnici su mogli obavljati svoj posao bez greške, ali često je sve zapinjalo kada bi došlo do nižih službenika. Previše karika u lancu odgovornosti nužno je usporavalo cijeli proces, a Prosvjetni odjel nije bio iznimka.⁹¹

Stanje u agraru: problemi i rješenja

Stanovništvo kotara Pazin najvećim se djelom bavilo poljoprivredom, stoga je bilo važno da Poljoprivredni odjel što prije profunkcionira kako bi se poljoprivrednicima omogućila sredstva za rad te ih se opskrbljivalo sjemenom, umjetnim gnojivom, modrom galicom, sumporom i drugim poljoprivrednim sredstvima. Jedna od glavnih zadaća Poljoprivrednoga odjela bilo je prikupljanje statističkih podataka da bi mogao pravovremeno i u dovoljnim količinama nabavljati potrebne proizvode poljoprivrednicima. Inače, poljoprivreda kotara Pazin bila je kao i u ostatku Istre prilično nerazvijena, primjenjivale su se zastarjele metode, a poljoprivredne mehanizacije gotovo da i nije bilo. Stoga je zadaća Poljoprivrednoga odjela KNO-a Pazin između ostaloga bila i edukacija poljoprivrednika i stočara. Odgovornost Odjela bile je tim veća jer su suše 1945. uništile više od polovice ljetine, a vlasnici su bili prisiljeni na klanje stoke zbog pomanjkanja sijena.⁹² Bez obzira na vremenske neprilike i nedostatak poljoprivrednih sredstava, kotarska vlast izvijestila je da

89 Isto, Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika; isto, Zapisnik pete sjednice IO KNO Pazin (27. ožujka 1946.); isto, Zapisnik šeste sjednice IO KNO Pazin.

90 Isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

91 Isto, Zapisnik druge sjednice IO KNO Pazin (4. siječnja 1946.); isto, Zapisnik četvrte sjednice IO KNO Pazin (1. veljače 1946.).

92 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik prve kotarske narodne skupštine Kotara Pazin (16. prosinca 1945.); isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice IO KNO Pazin (4. siječnja 1946.); isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika.

je jesenska sjetva 1945. izvršena na vrijeme. „Usprkos pomanjkanja sjemena zasijali smo 100 %, a da je bilo umjetnog gnjoja, narod bi bio zasijao i 120 %“. Zasijano je i 218 kvintala⁹³ zobi, a očekivao se i primitak od 200 do 250 kvintala ječma za sjetvu i 20 do 25 vagona sjemenskoga krumpira. Problem je bio što kao kotar nisu raspolagali nikakvim ili su, u pojedinim slučajevima, raspolagali malim i nedovoljnim sredstvima. Svi kotarski planovi sjetve i sadnje ovisili su o količinama koji su im dodjeljivane, a često su bile manje od očekivanih i nisu stizale na vrijeme.⁹⁴

Zbog nedostatka modre galice i sumpora, vinogradi su bili zahvaćeni peronosporom. Nezadovoljstvo stanovništva bilo je još i veće nakon što su saznali da su vinogradari u pojedinim kotarima ipak dobili galicu.⁹⁵ S obzirom na kronični nedostatak modre galice, još je početkom 1946. odlučeno da će se ona davati samo onima koji su platili prethodnu isporuku i onima koji ne mogu platiti. Kotar je također plaćao naručenu galicu, tako da nije mogao naručivati novu dok nije isplatio zaostatke, jednako kao i u drugim segmentima gospodarstva.⁹⁶

Poljoprivredni odjel KNO-a Pazin zbog nedostatka stručnjaka i loših međuljudskih odnosa nije ostvarivao željene rezultate. U ožujku 1946. Odjel je ostao bez agronoma pa je njegovu dužnost gotovo dva mjeseca privremeno obnašao agronom Poljoprivredne škole.⁹⁷ U zapisniku jedne od sjednica KNO-a Pazin za tadašnjega veterinarara navodi se kako se prema ostalima ponašao kao „mali vlastodržac“ i nije se obazirao na upute Odjela ili pročelnika. Navodi se da je radio isključivo što je htio i kada je njega bilo volja. Njegov rad na terenu svodio se na obilazak poznanika, dok je zanemarivao one kojima je stvarno trebao pomoći, a sklonost piću dodatno je smanjivala njegovu radnu sposobnost i učinkovitost. U izvještajima se navodi da „katakada lumpuje cijelu noć, pa je drugi dan nesposoban za rad i ne radi ništa“.⁹⁸ Usto, veterinarsku službu morao je obavljati i izvan kotara Pazin, s obzirom

⁹³ 1 kvintal = 100 kilograma.

⁹⁴ DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika.

⁹⁵ Isto, kut. 309, Zapisnici i izvještaji (1945-1947), Izvještaj o stanju usjeva i poslovanju (16. veljače 1947.).

⁹⁶ Isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik četvrte sjednice IO KNO Pazin (1. veljače 1946.).

⁹⁷ Isto, Zapisnik pete sjednice IO KNO Pazin (27. ožujka 1946.); isto, Zapisnik osme sjednice IO KNO Pazin (29. travnja 1946.).

⁹⁸ DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik druge sjednice IO KNO Pazin (25. listopada 1945.).

na deficit veterinaru u Istri. Potpuna suprotnost njemu bio je inženjer šumarstva koji je vrlo ažurno obavljao svoj posao na terenu i u uredu.⁹⁹

Problem je postojao i s izdavanjem stočnih putovnica ili stočnih karti, kako se još nazivaju. Kotar Pazin bio je podijeljen na sedam oblasti, zbog čega je izdavanje stočnih karti bilo neujednačeno. U Tinjanu, Dolenjoj Vasi, Šušnjevići i Pazinu izdavanje stočnih karti odvijalo se bez poteškoća, dok se u Gračišću, Svetom Petru u Šumi i Kršikli stočne karte nisu izdavale. Kao razloge navodi se da službenici u tim mjestima nisu željeli raditi besplatno te birokratske komplikacije pri izdavanju.¹⁰⁰ Zbog nedostatka veterinaru, KNO Pazin je zamolio zapovjedništvo 26. divizije Jugoslavenske armije da im pri cijepljenju svinja pomogne njihov veterinar.¹⁰¹

Ideološko-političke ideje su od samoga početka imale velik utjecaj na obnovu i razvoj istarske poljoprivrede, što je dovelo do stagnacije. Osnovna je ideja bila organiziranje Seljačkih radnih zadruga (dalje: SRZ) po uzoru na Jugoslaviju, koje su trebale biti nositelji poljoprivredne, ali i gospodarske obnove.¹⁰² Ideja funkcioniranja zadruga zasnivala se na principu udruživanja jednakih gospodarskih i industrijskih grana u kolektive zbog povećanja proizvodnje.¹⁰³ Isprva je pozornost bila usmjerena na omasovljenje članstva, što je rezultiralo zapostavljanjem organizacijske funkcionalnosti zadruga. Početkom 1946. postojala je Kotarska zadruga u Pazinu i još sedam njezinih podružnica raspoređenih po kotaru. Podređeni status podružnica, umjesto samostalnosti u radu, doveo je do zastoja i stagnacije zadrugarstva.¹⁰⁴ Stanovništvo vezano uz uzgoj stoke i poljoprivredu nije blagonaklono gledalo na zadruge koje nisu otkupljivale drvenu građu, stoku i ostale nepoljoprivredne viškove, a jednako tako nisu im izdavale sjetveni krumpir, kukuruz, pšenicu i ostale kulture za sadnju. Iako su kotarske vlasti reagirale i tražile da se iziđe ususret zadrugarima, zadruga to nije mogla učiniti bez odobrenja

99 Isto, Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik druge sjednice IO KNO Pazin (25. listopada 1945.); Dukovski, *Vojna uprava*, 144–145.

100 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik osme sjednice IO KNO Pazin (29. travnja 1946.).

101 Isto, Zapisnik devete sjednice IO KNO Pazin (13. svibnja 1946.).

102 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 10, Izvještaji (1945), Izvještaji kotarskog NOO Pazin, Zapisnik prve kotarske narodne skupštine Kotara Pazin (16. prosinca 1945.); isto, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika.

103 Dukovski, *Vojna uprava*, 146–147.

104 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika; isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

Saveza zadruga Istre. Krajem 1946. Savez zadruga trebao je biti premješten iz Opatije u Pazin, što je pobudilo priličan optimizam jer su tako pazinske zadruge lakše mogle dobiti pomoć pri rješavanju organizacijskih i knjigovodstvenih problema.¹⁰⁵

Određeni pomaci u poljoprivredi ipak su učinjeni tijekom 1946. kada je ONOI pokrenuo projekt stvaranja rasadnika sadnica voća i vinove loze. Za tu svrhu iskoristili su 1 ha zemlje Niže gospodarske (poljoprivredne) škole u Pazinu, 2 ha zemlje Poljoprivredne škole u Poreču i 2 ha zemlje rasadnika u Novigradu, dok je za sadnju divljih voćaka određeno još 17 ha u Čepiću tijekom 1947. godine. U svrhu stvaranja podloge za budući uzgoj voćaka, Poljoprivredni odjel ONOI-ja organizirao je tijekom ljeta 1946. prikupljanje samoniklih divljih voćaka iz istarskih šuma. Na području cijele Istre prikupljeno je nešto više od 50.000 divljih voćaka, s time da je oko polovice propalo zbog loše kvalitete, prekasne sadnje i suše.¹⁰⁶ Kotar Pazin također je sudjelovao u njihovu prikupljanju, ali se ne navodi broj sadnica koje su prikupili, kao ni broj uspješno presađenih.¹⁰⁷

Pozitivan pomak bio je i pokušaj mehanizacije poljoprivrede početkom 1946., odnosno nabavka osam traktora (pet ispravnih) u sklopu novoosnovane Stanice poljoprivrednoga alata i mašina (SPOM). Bio je to značajan napredak jer je tih pet traktora, prema navodima, za samo osam dana uspjelo izorati i pripremiti za proljetnu sjetvu čak 100 ha zemlje.¹⁰⁸

S druge strane, žetva i vršidba obavljene su sa zakašnjenjem zbog nedovoljnoga broja vršilica.¹⁰⁹ Žetva 1946. kasnila je i zbog rascjepkanosti posjeda te loših i uskih putova kojima vršilice nisu mogle proći. S obzirom na nedostatan broj vršilica u kotaru, pomoć je zatražena od drugih kotara koji su prema mogućnostima poslali određeni broj vršilica na ispomoć.¹¹⁰ Stanje se bitno popravilo do iduće žetve 1947. kada je u kotaru bilo 20 privatnih i tri vršilice SPOM-a. Ni tada nije sve prošlo bez poteškoća jer su vršilice SPOM-a nepravilno upotrijebljene. Problem s otkupom žita te je godine stvarao nerealni plan očekivanoga prinosa, tako da se proizvođači nisu htjeli

105 Isto, Zapisnik šeste sjednice IO KNO Pazin; isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

106 Dukovski, *Vojna uprava*, 142-143.

107 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik druge sjednice Kotarske Narodne skupštine kotara Pazin (17. veljače 1946.), prilog: referat tajnika.

108 Na istom mj.

109 Isto, Zapisnik treće sjednice Skupštine KNO Pazin (22. listopada 1946.), izvještaj tajnika.

110 Isto, Zapisnik sedamnaeste sjednice IO KNO-a Pazin (16. srpnja 1946.), izvještaj tajnika; isto, Zapisnik osamnaeste sjednice IO KNO Pazin (23. srpnja 1946.), izvještaj tajnika.

ugovorno vezati niti davati na obavezni otkup prije nego su se uvjerali koliki je njihov stvarni prihod.¹¹¹ U nekim slučajevima pojedinci su završavali na sudu zbog nedavanja žita na dobrovoljni otkup.¹¹²

Do kraja postojanja vojne uprave u Istri, odnosno do službenoga pripojenja Jugoslaviji nisu učinjeni značajniji pomaci u razvoju poljoprivrede. Uzroke je ponajprije potrebno tražiti u promašenoj politici vlasti koje su na prvo mjesto stavile zadovoljenje ideoloških normi, kao što su zadrugarstvo i stvaranje petogodišnjega plana, dok su konkretna rješenja izostala.¹¹³

Za razliku od Jugoslavije gdje su se agrarni odnosi pokušali riješiti Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji, u Istri se to pokušalo napraviti Odlukom o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnoga Narodnog odbora za Istru. Odluka je donesena 25. studenoga 1946., a na snagu je stupila 15. prosinca 1946., odnosno nešto više od godinu dana nakon donošenja Zakona o agrarnoj reformi u Jugoslaviji i Narodnoj Republici Hrvatskoj.¹¹⁴ Iako je osnovna ideja agrarne reforme bila ukidanje veleposjeda i jačanje maloga posjeda, ona osim dodjele zemlje bezemljašima i onima kojima je bilo potrebno nije donijela nikakav značajniji napredak u proizvodnji ili načinu proizvodnje.¹¹⁵

„Pravedna“ raspodjela zemlje, pri čemu svi dobivaju dovoljno zemlje koja može podmiriti njihove životne zahtjeve, jako se dobro uklopila u propagandnu sliku Istre kao samodostatnoga područja koje u teoriji može samo sebe prehranjivati.¹¹⁶ S druge pak strane, zemlja stečena na dražbama bez naknade se oduzimala vlasnicima i zajedno sa svom pokretnom i nepokretnom imovinom vraćala prvotnim vlasnicima i napoličarima koji su je obrađivali duže od 15 godina, računajući unazad od 9. rujna 1943.¹¹⁷ U tom kontekstu vlasti

111 DAPA, HR-DAPA-87, NOK Pazin, 1945-1955, kut. 2, Zapisnici IO KNO-a (1947), Zapisnik sedamnaeste sjednice IO KNO Pazin (15. srpnja 1947.).

112 Na više mjesta u zapisnicima IO KNO-a iz 1947.

113 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnici sjednica; DAPA, HR-DAPA-87, NOK Pazin, 1945-1955, kut. 2, Zapisnici IO KNO-a (1947).

114 „Zakon o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske“, u: *Narodne novine. Službeni list Federalne Hrvatske*, god. 1, br. 80, 28. studenoga 1945.; „Odluka o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog odbora za Istru“, u: *Službeni list Oblasnog narodnog odbora za Istru i Gradskog narodnog odbora Rijeka* (dalje: *SL ONOI i GNOR*), god. 1., br. 19, 1. prosinca 1946. (dalje: „Odluka o uređenju“); „Naredba o izmjeni te sprovođenju u život Odluke Narodnog Odbora za Istru o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog Narodnog Odbora za Istru“, u: *SL ONOI i GNOR*, god. 2., br. 1, 1. siječnja 1947.

115 „Odluka o uređenju“, Marijan Matić, „Kolonizacija u Hrvatskoj 1945 – 1948. godine“, *ČSP*, 19, 2, 1987., 27.

116 Dukovski, *Rat i mir*, 187-190.

117 „Odluka o uređenju“, Mato Pavlović, „Agrarna reforma u Istri od godine 1946.-1948.“ (dalje: „Agrarna reforma“), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za filozofiju i društvene nauke*, knj. 4, 1952., 185-204.

kotara Pazin na svojim su sjednicama podnosile izvještaje o svojevrsnom fenomenu potpune eksploatacije zemljišta. Neovisno o nacionalnoj pripadnosti ili društvenom statusu, pojedini posjednici koji su svoje posjede kupili na dražbama počeli su ih ubrzano i bez zadržke eksploatirati i devastirati, nakon što su saznali da će im biti oduzeti. Eksploatacija zemljišta imala je cilj jednokratno izvlačenje što veće koristi, bez obzira na to što će ostati nakon njih i hoće li postojati mogućnost oporavka. To se prvenstveno odnosilo na sječu i odnošenje drvene građe, ali i svega ostaloga što se moglo odnijeti i iskoristiti.¹¹⁸

Na području kotara Pazin prije agrarne reforme postojalo je sedam talijanskih i pet hrvatskih veleposjednika s posjedima većima od 40 ha. Talijanski veleposjednici ukupno su posjedovali 722,49 ha, dok su hrvatski veleposjednici raspolagali s 440,37 ha. Usto, 356,05 ha posjedovale su pravne osobe, a 444,71 ha posjedovala je Crkva. Bez obzira na veličinu posjeda, posjednici koji nisu obrađivali zemlju posjedovali su 804,27 ha (472,27 ha Talijani i 332 ha Hrvati). Prema agrarnoj reformi, ta je zemlja trebala biti ravnomjerno raspoređena obrađivačima. Ukupna površina zemlje kotara Pazin iznosila je 29.626 ha.¹¹⁹

Zaključak

Kotar Pazin je tijekom Drugoga svjetskog rata pretrpio značajne ljudske gubitke, a gotovo čitava industrija i obrt bili su uništeni. Usto, razoren je i znatan broj stambenih objekata. Započinjanje obnove uništenoga bilo je priličan izazov novim vlastima koje su se u vrlo kratkom roku morale prilagoditi mirnodopskim uvjetima. Neiskustvo, nedostatak stručnjaka, nedostatak financijskih sredstava i materijala, kao i nedostatak radne snage značajno su utjecali na brzinu i mogućnosti unapređenja zatečenoga stanja. Obnovu infrastrukture i normalizaciju života nerijetko je usporavao preglomazni administrativni aparat u kojemu se često nije znalo što je čije zaduženje. Kao posljedica slabe kontrole službenika, ali i kao pokušaj pojedinaca da sebi osiguraju bolji materijalni položaj, pojavljuje se nezakonito pogodovanje i

118 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 21a, KNO Pazin izvještaji (1946), Zapisnik dvadeset i devete sjednice IO KNO-a Pazin (4. prosinca 1946.); isto, Zapisnik tridesete sjednice IO KNO-a Pazin (17. prosinca 1946.).

119 DAPA, HR-DAPA-79, ONOI, 1945-1947, kut. 331, Popis: posjeda, veleposjeda i crkvenih posjeda; isto, kut. 610, Ukupna površina Istre po kotarskim općinama i kotarima prema stanju s kraja lipnja 1945. (23. siječnja 1947.); vidi: Pavlović, „Agrarna reforma“, 205 (tablica.).

zlorababa položaja. Ipak, s vremenom je određeni napredak ipak postignut. Obnovljene su ciglane u Cerovlju i Borutu, kao i određeni broj kuća, otvorene su škole, izgrađeni su mostovi i ostala infrastruktura potrebna za normalizaciju života. Značajka toga razdoblja je da su obnova i izgradnja svedeni na minimum potreban za samoodrživost postrojenja, dok su privatni objekti obnavljani vrlo sporo uslijed nedostatka financijskih i materijalnih sredstava.

Značajno je kako su odbornici KNO-a Pazin gotovo sve svoje kadrovske i organizacijske probleme, kao i izvedbene nedostatke u radu vrlo brzo otkrivali, pronalazili uzroke i nudili rješenja, ali je realizacija gotovo uvijek izostajala ili je bila vrlo spora.

Na društvenom se planu kotar Pazin nije bitnije izdvajao od ostatka Istre. Stanovništvo koje je moglo brinulo je samo o sebi, dok je ostatak ovisio o raznim pomoćima koje im je vlast mogla osigurati. U okolnostima opće neimaštine i gladi kotarske su vlasti morale uložiti velike napore da bi svima osigurale minimalne životne uvjete. Za starije osobe i djecu organizirani su domovi u kojima se skrbrilo za one najslabijega imovinskog statusa. U Pazinu su djelovala dva dječja doma. Jedan su vodile časne sestre, a drugi „državni“ bio je zajednički dom za djecu i starce. Velik broj djece i staraca ostao je izvan domova i izvan sustava socijalne skrbi, što je bio još jedan izazov za kotarsku vlast. U nekim slučajevima politika obnove gospodarstva više se temeljila na socijalnim nego na funkcionalnim komponentama, s obzirom na to da je bilo važnije zaposliti što veći broj ljudi nego uspostaviti funkcionalna postrojenja. Stanje neimaštine i gladi, kao i slabe higijenske navike, posebice seoskoga stanovništva, doveli su do epidemije tifusa i svraba, ali i drugih bolesti kao što je dizenterija.

Kultura i školstvo u tom su razdoblju nosili snažan politički i nacionalni pečat. Glavni kulturno-društveni problem kotara Pazin bilo je pitanje školstva. Bez obzira na to što su školske zgrade bile mahom uništene, u kotaru Pazin su do kraja 1945. otvorene 34 hrvatske i jedna talijanska škola. S radom je započela Hrvatska gimnazija, a osnovana je i Niža poljoprivredna škola. Nedostatak učitelja i nastavnoga materijala bio je veliki problem, kao i smještaj učenika te nedostatak adekvatne obuće i odjeće, zbog čega djeca nisu mogla zimi pohađati školu.

Poljoprivreda je u kotaru Pazin bila glavna djelatnost, ali je kao takva bila prilično nerazvijena, a agrotehničke mjere bile su nedostatne ili nisu zbog financijskih razloga provodene. Od samoga početka velik utjecaj na obnovu

i razvoj istarskoga poljodjelstva i stočarstva bilo je osnivanje SRZ-ova, koji su trebali biti nositelji poljoprivredne proizvodnje. Rascjepkanost posjeda, nemogućnost stvaranja jedinstvenoga zadružnog agrara i strah poljoprivrednika od gubitka zemlje i strojeva utjecali su na slab razvoj zadrugarstva. Određeni pomaci u poljoprivredi počinju se osjećati tijekom 1946. kada se izrađuju i provode prvi konkretni planovi za revitalizaciju poljoprivrede. Prvenstveno je riječ o osnivanju rasadnika i poljoprivrednih škola u Pazinu i Poreču te o mehanizaciji koju se tada počinje sporo uvoditi.

Sažetak

Kotar Pazin tijekom Drugoga svjetskog rata pretrpio je velike gubitke, stoga je nakon rata bilo potrebno uložiti veliki napor da bi se uništeno obnovilo, a životni uvjeti normalizirali. Novoj vlasti bila je potrebna brza prilagodba mirnodopskim uvjetima kako bi provela obnovu gospodarskoga i društvenoga stanja. Nedostatak stručnih kadrova, radne snage i resursa dodatno je kočio obnovu. U nemogućnosti da sam provede obnovu, kotar Pazin uvelike je ovisio o pomoći ONOI-ja, zbog čega je cijeli proces bio usporen. Obnova i izgradnja svedeni su na minimum potreban za samoodrživost postrojenja, a privatni objekti obnavljani su vrlo sporo. Odbornici KNO-a Pazin znali su za svoje kadrovske i organizacijske probleme, ali je njihovo uklanjanje bilo vrlo sporo. Trudili su se uspostaviti sustav socijalne zaštite da bi što prije pomogli najpotrebitijima. Jednako tako, bilo je potrebno pokrenuti i unaprijediti liječničku službu. U skladu s mogućnostima napredovala je industrija, posebno ciglane u Cerovlju i Borutu, te poljoprivreda. Škole su vrlo brzo po završetku rata ponovo počele s radom, ali je nedostatak kadrova i sredstava ometao odvijanje nastave. Napredak tijekom razdoblja 1945. – 1947. bio je spor, ali vidljiv i to na svim poljima. Pri istraživanju korištena je dosad neobjavljena arhivska građa fondova kotara Pazin. S obzirom na to da građa nije u potpunosti sačuvana, neke procese nije bilo moguće istražiti u potpunosti. To se najviše odnosi na 1947., za koju je sačuvano jako malo materijala.

Circostanze sociali e politiche nel Circondario di Pisino durante l'amministrazione militare in Istria 1945 – 1947

Riassunto

Nel corso della Seconda guerra mondiale il Circondario di Pisino subì delle perdite sostanziali e dopo la guerra fu necessario investire un grande sforzo per ricostruire quanto era stato distrutto e normalizzare le condizioni di vita. La nuova amministrazione aveva bisogno di adeguarsi in fretta alle circostanze scaturite in tempo di pace e apprestarsi al rinnovamento della vita economica e sociale. Un ostacolo che aveva contribuito a rallentare addizionalmente la ricostruzione, era l'insufficienza delle maestranze, degli esperti, della forza lavoro e delle risorse. Nell'impossibilità di portare a termine autonomamente la ricostruzione del proprio territorio, il Cir-

condario di Pisino dipendeva in grande misura dall'appoggio del Comitato Popolare Regionale per l'Istria, situazione per cui l'intero processo procedeva a rilento. La ricostruzione e il rinnovo furono limitati al minimo necessario per raggiungere l'autosufficienza degli impianti, mentre gli edifici privati venivano ricostruiti con un andamento particolarmente lento. I membri del Comitato di Liberazione Nazionale del Circondario di Pisino erano consapevoli degli impedimenti relativi alle risorse e all'organizzazione del lavoro, ciononostante il loro superamento fu molto lento. Il Comitato si era impegnato per instaurare il sistema di protezione civile e sostenere in tempi brevi chi ne avesse più bisogno. Era inoltre necessario istituire e sviluppare quanto prima il servizio sanitario. In linea con le circostanze, veniva sviluppata l'industria, soprattutto le fabbriche di mattoni di Cerovlje e Borut e l'agricoltura. Le scuole avevano ripreso a lavorare molto presto dopo la conclusione della guerra, ma la carenza di personale e di mezzi e sussidi ostacolava lo svolgimento indisturbato delle lezioni. Lo sviluppo avuto nel periodo 1945-1947 fu lento, ma visibile sotto tutti gli aspetti. Questa ricerca si avvale di fonti inedite relative al materiale d'archivio riferito al Circondario di Pisino. Dato che le fonti d'archivio non sono state conservate nella loro totalità, non è stato possibile studiare a fondo alcuni processi. Tale ostacolo riguarda soprattutto il 1947, anno per il quale è stata conservata una quantità di materiale molto esigua.

Social and economic conditions in the District of Pazin during the military administration in Istria, 1945 – 1947

Abstract

The District of Pazin suffered heavy losses during World War II, so it took great effort to rebuild what had been destroyed and to normalize living conditions. The new government had to adapt quickly to peacetime conditions to carry out the economic and social recovery. The lack of skilled personnel, labor force, and resources further hindered reconstruction. Unable to manage this recovery on its own, the District of Pazin relied heavily on the assistance of the People's Liberation Committee for Istria (ONOI), which significantly slowed the entire process. Reconstruction and development were reduced to the minimum necessary for facilities to self-sustain, while private buildings were restored very slowly. The council members of the District National Committee of Pazin were aware of their staffing and organizational issues, but resolving them progressed very slowly. They made efforts to establish a social welfare system to provide prompt assistance to the most vulnerable. Likewise, it was necessary to launch and improve medical services. Within the limits of available resources, industry, especially the brickworks in Cerovlje and Borut, along with agriculture, began to develop. Schools resumed operations very soon after the war ended, but the lack of personnel and materials disrupted regular teaching. Progress during the 1945 – 1947 period was slow but visible across all sectors. Previously unpublished archival material from the district of Pazin was used in this research. As the documentation has not been fully preserved, some processes could not be thoroughly investigated. This refers to 1947, specifically, for which very little material had been preserved.

